

TDK DOLGOZAT

NYELVI TÁJKÉP ZENTÁN

**KVALITATÍV KUTATÁSI EREDMÉNYEK EGY
VAJDASÁGI KISVÁROSBÓL**

CSISZÁR BARNABÁS

Lezárás dátuma: 2024. 12. 14.

Absztrakt

Jelen tanulmány vizsgálati tárgya egy vajdasági kisváros, Zenta nyelvi tájképe. A kutatás előzményének tekinthető kvantitatív vizsgálatból kiderült, hogy a lakosság nyelvi összetételét egyáltalán nem képezi le a nyelvi tájkép, hiszen a 2021 őszén vizsgált táblák mintegy 40%-a egynyelvű szerb, 10%-a egynyelvű magyar, 43%-a pedig szerb-magyar kétnyelvű volt. Mindez egy igen markáns szerb dominanciáról tanúskodik a két nyelv presztízsét, valamint szociopolitikai viszonyrendszerét illetően. A fenti kvantitatív előzményekből kiindulva 2022 és 2024 őszén végeztem kvalitatív irányultságú adatgyűjtést, mely során zentai lakosokkal, ill. különböző döntéshozatali szervek képviselőivel készítettem húsz félig strukturált interjút, reprezentatívan leképezve a város társadalmi rétegződését. Ezen felül két általános és két középiskolában is végeztem adatgyűjtést 2023 őszén, az ún. idegenvezető technikát alkalmazva, melynek során a kiválasztott iskolákban egy-egy ott dolgozó tanár vezetett körbe, és mutatta be nekem az iskolai tereket saját tapasztalatai és érdeklődése alapján, különös tekintettel az ezekben a terekben elhelyezett nyelvi (és nemnyelvi) jelekre. Kutatási kérdéseim arra irányultak, hogy a zentaiak hogyan érzékelik az őket körülvevő nyelvi tájkép valóságát, milyen attitűdjeik fűződnek hozzá, s mindez hogyan jelenik meg a zentai iskolákban tapasztalható vizuális nyelvhasználatban. Az elkészült interjúk átiratainak kiértékelése a MAXQDA szoftverrel történt, melynek segítségével multikódolt adatokkal végeztem kvalitatív elemzést. Jelen kutatás eredményei azt mutatják, hogy a magyar nyelv látható jelenléte inkább az alulról szerveződő, spontán színtereken erős, ami a magyar kisebbségi nyelvi státuszából adódik, ugyanakkor ez rendkívül fontos a vizsgálatban résztvevő adatközlők számára, ami a magyar nyelv erős etnolingvisztikai vitalitásáról tanúskodik Zentán, ahogy a magyar nyelvnek az iskolai terekben tapasztalható hangsúlyossága is.

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	1
2. Elméleti háttér	2
2.1. A kvantitatív megközelítés.....	3
2.2. A kvalitatív megközelítés.....	4
3. Kutatási előzmények	5
4. Kutatási kérdés és hipotézis	6
5. Interjú szegmens	7
5.1. Az interjú szegmens módszertana	7
5.1.1. Az adatközlők.....	7
5.1.2. Az adatgyűjtés.....	8
5.1.3. Az adatelemzés.....	9
5.2. Az interjú szegmens eredményei	10
5.2.1. Mely nyelvek jelennek meg a város közterületi feliratain? Milyen arányban?	10
5.2.2. Milyen a feliratok típusa szerinti megoszlás?	10
5.2.3. Elégedett-e ezzel?.....	11
5.2.4. Fontos-e neki ez a kérdés?	12
5.2.5. Vannak-e különbségek a város egyes részei között?	12
5.2.6. Hogyan változott a helyzet az elmúlt 20 évben, és hogyan alakulhat a következő 20 évben?	13
5.3. Az interjúk jelentősége.....	14
6. Iskolai szegmens	14
6.1. Az iskolai szegmens módszertana.....	15
6.2. Az iskolai szegmens eredményei	16
6.2.1. Kvantitatív eredmények.....	16
6.2.2. Kvalitatív eredmények.....	18
6.2.2.1. Nyelvek jelenléte	18
6.2.2.2. Az iskola története	18
6.2.2.3. Mindennapi élet	19
6.2.2.4. Tantárgyakhoz kapcsolódó feliratok.....	19
6.2.2.5. Személyes élmények.....	20
6.3. Az iskolai szegmens jelentősége	20
7. Konklúzió	21
Bibliográfia.....	22

1. Bevezetés

A nyelv nem csupán kommunikációs eszköz, hanem a társadalmi és kulturális identitás egyik legfontosabb kifejeződése. Egy adott terület vizuális nyelvhasználata – az útjelző táblák, utcanevek, helynevek, reklámtáblák és kormányzati épületek hivatalos táblái formájában – nemcsak a mindennapi élet részét képezi, hanem mélyebb társadalmi és politikai folyamatokat is tükröz (Blommaert, 2013). A nyelvi tájkép vizsgálata arra kínál lehetőséget, hogy feltárjuk egy adott régióban uralkodó nyelvi viszonyokat, a különböző nyelvek státuszát, valamint ezek összefüggését a társadalmi és kulturális dinamika egyéb elemeivel (Shohamy és Gorter, 2009).

Jelen kutatás célja a vajdasági Zenta város nyelvi tájképének feltérképezése egy kvalitatív kutatási projekt keretében. Kutatási előzményként említhető Zentai (2023) vizsgálata, aki kvantitatív irányultságú kutatásában a zentai belváros nyilvános tereinek látható nyelvi jeleit vette számba (bővebben lásd a 2.5. fejezetben). Kiegészítve ezeket az elsődleges, kvantitatív eredményeket, a mostani kvalitatív kutatási projektben összesen 20 interjút készítettem zentai lakosokkal, melyekben a Zentai (2023) által előzetesen objektíven felmért vizuális valóság szubjektív megéléséről kérdeztem az adatközlőket. A kvantitatív eredmények kvalitatív megfigyelésekkel történő kiegészítésével a trianguláció elvét igyekeztem megvalósítani annak érdekében, hogy szerteágazóbb, elmélyültebb vizsgálati eredmények születhessenek.

A kutatási kérdés kiindulópontját Zenta különleges helyzete adta, ugyanis itt a helyi magyarul beszélő többség szembeállítható a Szerbiára országosan jellemző szerb nyelvű többséggel (vö. Zentai 2023). Mindehhez hozzátartozik a Vajdaságra egyébként is általánosan jellemző etnikai és nyelvi sokszínűség (Badis 2015, G. Bogár 2021), ami különösen érdekessé teszi e kontextusban a zentai nyelvi tájkép vizsgálatát. Hipotézisként megfogalmazható, hogy a kutatásban résztvevő adatközlők a zentai nyelvi tájkép kétnyelvű mivoltát érzékelik, s abban a magyar nyelvnek a szerbhez képesti relatív alulreprezentáltságát kevésbé komoly problémaként élik meg. E hipotézis alapját azok az informális beszélgetések adják, melyeket a kutatást megelőzően számos különböző háttérű zentai lakossal folytattam.

A fent említett 20 interjún túlmenően az iskolai nyelvi tájkép vizsgálata is részét képezi a jelen kutatásnak. Ehhez négy zentai iskolában végeztem adatgyűjtést, az iskolák fizikai és online nyelvi tájképének elemzésével. Alapvető fontosságú színtere a kisebbségi magyar nyelvhasználatnak az iskolai kontextus, így mindenképp indokolt az, hogy ennek a területnek a jelen dolgozat külön fejezetet szentel (lásd 6. fejezet).

2. Elméleti háttér

A nyelvi tájképet a szociolingvisztika egyik speciális területként tartják számon, ugyanakkor interdiszciplináris jellege miatt kapcsolódik a szociológiához, a kultúratudományhoz, a pszichológiához és a gazdaságtudományokhoz is (Gorter 2006; Scollon és Scollon 2003). A nyelvi tájkép kutatásának egyik legfontosabb aspektusa, hogy a vizuális környezet elemzése által betekintést nyerhetünk az adott régió nyelvi és társadalmi hierarchiáiba (Blommaert 2013).

Landry és Bourhis (1997), valamint Laihonnen (2012) is kiemeli a nyelvi tájkép kettős funkcióját: egyrészt információhordozó szerepet tölt be, másrészt szimbolikus funkciót lát el, amely a nyelv státuszát és az adott nyelvhez kapcsolódó hatalmi viszonyokat tükrözi. Az olyan helyeken, ahol többnyelvű közösségek élnek együtt, a nyelvi tájkép sokszor nem csupán a demográfiai eloszlást, hanem a különböző nyelvek társadalmi státuszát és hatalmi viszonyait is megjeleníti.

Landry és Bourhis (1997: 25) meghatározása szerint „a hivatalos útjelző táblák, a reklámtáblák, utcanevek, helynevek, kereskedelmi egységek feliratai és kormányzati épületek hivatalos táblái adják az adott terület, régió vagy városi agglomeráció nyelvi tájképét.” Ez a megközelítés nemcsak a nyelvhasználatot, hanem annak szimbolikus jelentését is vizsgálja. A nyelvi tájkép egyaránt lehet a nyelvi diverzitás kifejeződése és a társadalmi viszonyok tükré, amelyben a hatalmi egyensúlyok, ideológiai elvárások és identitásformák is megjelennek.

A nyelvi tájkép mint szociolingvisztikai részdiszciplína immár több, mint 20 éves múltta tekint vissza, ám máig egy folyamatosan változó, alakulóban lévő, dinamikus terület maradt, melynek kutatása az évek előrehaladtával újabb és újabb témákkal, fókuszokkal, megközelítési módokkal egészül ki. Ilyen, viszonylag újkeletű kutatási terület a nyelvi tájképen belül az iskolai nyelvi tájkép (linguistic schoolscape), amely az utóbbi években egyre nagyobb érdeklődésnek örvend. Brown (2005, 2012) meghatározása szerint az iskolai nyelvi tájkép az oktatási intézmények tárgyi környezetének elemei között igen fontos helyet elfoglaló, verbális jeleket tartalmazó képek, segédanyagok, plakátok, tanulói produktumok összességét jelenti. Ezek egyrészt szolgálhatnak a tanulási tevékenységek elősegítésére, még ha sokszor csak implicit módon, a tanítási-tanulási folyamat résztvevői számára kevésbé tudatosan is (vö. Chimirala, 2022), másrészt fontos lenyomatai is az osztálytermi munkának (Szabó 2017), a tanulók és a tanárok közötti, vagy akár a szülők, ill. a külvilág felé irányuló kommunikációnak, továbbá az iskolai közösség nyelvi repertoárjáról is tanúskodnak (Huber és Kollár, 2024).

2.1. A kvantitatív megközelítés

A nyelvi tájkép kvantitatív kutatása az egyes nyelvi elemek számbavételén és leíró jellegű elemzésén alapul. Az elsődleges cél az adott régióban található vizuális nyelvi elemek – például feliratok, táblák, reklámok – előfordulási arányának, eloszlásának és kategorizálásának vizsgálata. E módszertan célja, hogy átfogó képet nyújtson az adott közösség nyelvi preferenciáiról és az ezek mögött meghúzódó társadalmi, kulturális és gazdasági tendenciákról. Az így kapott adatok az adott régió nyelvhasználatának feltárásán keresztül hozzájárulhatnak a nyelvi és kulturális diverzitás megértéséhez (vö. Fabiszak és mtsai, 2021).

A kvantitatív megközelítés lényege az elsődleges vizuális realitás számbavétele, azaz minden egyes vizsgált felirat, tábla vagy egyéb más nyelvi megjelenés dokumentálása (Gorter és Cenoz, 2017). Ezt követően a leíró irányultság értelmében a dokumentált elemek tartalmát, formáját és nyelvét, illetve nyelveit rendszerezzük. A számszerű összehasonlításokkal az adott területen a különböző nyelvek előfordulásának arányát, valamint ezek összehasonlítását vizsgáljuk a hivatalos és nem hivatalos szférákban egyaránt. Az elemeket csoportosítjuk aszerint, hogy milyen típusú felületen (hivatalos, kereskedelmi, privát) jelennek meg. A vizsgált szövegek gyakran tükrözik a társadalmi hierarchiát, a nyelvi erőviszonyokat, valamint az adott közösség kulturális sokféleségét (Blommaert, 2013). A kvantitatív adatok lehetőséget nyújtanak arra, hogy képet kapjunk a nyelvi sokszínűségről és annak politikai, kulturális vagy gazdasági összefüggéseiről (Fabiszak és mtsai, 2021). Az ilyen elemzések hozzájárulhatnak annak feltárásához is, hogy mely nyelvek dominálnak egy adott régióban, illetve milyen területeken hogyan oszlanak meg a különböző nyelvek előfordulási arányai.

Ezenkívül a kvantitatív elemzés olyan tendenciák megértését is elősegíti, amelyek a globalizáció, a turizmus vagy a migráció hatására alakultak ki. A nyelvi tájkép időbeli változásainak vizsgálata lehetőséget ad a társadalmi és gazdasági átalakulások nyelvi megnyilvánulásainak nyomon követésére. Így az efféle elemzés nemcsak pillanatnyi, hanem dinamikus képet is nyújt az adott régió nyelvi és kulturális változásairól.

2.2. A kvalitatív megközelítés

A nyelvi tájkép kvalitatív elemzése a vizuális elemek szimbolikus jelentését és társadalmi kontextusát helyezi a középpontba (Leeman és Modan, 2009). Ez a megközelítés túlmutat a feliratok egyszerű számszerűsítésén, és azok mélyebb jelentéstartalmát, valamint a mögöttük meghúzódó ideológiákat, attitűdöket és identitásformákat vizsgálja. A kvalitatív elemzés során a nyelvi tájkép olyan szimbolikus részeire is összpontosítunk, amelyek a nyelvi

hierarchiák, hatalmi viszonyok, és kulturális dominancia mélyebb megértéséhez segítenek hozzá (Blommaert, 2013). A nyelvi jelek vizsgálatával feltárható, hogyan jelennek meg a helyi és globális folyamatok egy-egy régió vizuális nyelvhasználatában, illetve, hogy ezek hogyan alakítják az ott élő közösségek identitását és önképét (Malinowski, 2018).

A kvalitatív kutatás során különösen fontos szerepet kapnak az embert körülvevő nyelvi jelekhez köthető attitűdök és identitások. A különféle vizsgált közösségek nyelvhez való viszonyának, identitásának és ideológiai háttérének elemzése a kvalitatív megközelítésen belül elengedhetetlen annak szubjektív jellegéből adódóan. A nyelvi tájkép elemzése során nemcsak a feliratok nyelve, hanem azok formája, stílusa, vizuális elhelyezkedése és a társadalmi kontextus is lényeges, hiszen ezek mind utalhatnak a felirat készítőinek és befogadóinak kulturális, gazdasági és politikai helyzetére (Blommaert, 2013).

A szemiotikai irányultságú vizsgálat keretében a vizuális jeleket és azok számos különböző jelentésrétegét tárjuk fel. Például egy kétnyelvű felirat nemcsak a nyelvi sokféleséget reprezentálja, hanem egyúttal utalhat a két nyelv közötti hatalmi viszonyokra, az egyes közösségek önazonosságtudatára, vagy éppen az intézményi nyelvpolitika preferenciáira is. A nyelvhasználat kulturális és társadalmi dinamikáinak azonosításával szociolingvisztikai-etnográfiai mintázatokat keresünk, amelyek segíthetnek megérteni a nyelvi változások mögött húzódó társadalmi mozgatórugókat (O'Neill, 2023). A nyelvi tájkép tehát nemcsak a jelenlegi állapotot tükrözi, hanem dinamikus változásokat is, amelyek a közösségek belső kohéziójára és nyelvpolitikai döntéseire is utalnak.

A kutatásomban különös figyelmet fordítottam az etnolingvisztikai vitalitás kérdésre Zentán. Ez az egyes nyelvek életképességének mérését jelenti az olyan tényezők alapján, mint a generációk közötti továbbadás, demográfiai viszonyok, intézményi támogatottság és társadalmi kohézió (Ehala, 2015). Az etnolingvisztikai vitalitás nemcsak a nyelvek „túlélési képességét” jelzi, hanem azok szimbolikus jelentőségét is a közösségen belül. A vizuális nyelvi elemek, például a feliratok, reklámok és közterületi táblák, tükrözik az adott nyelv érzelmi és társadalmi kötődéseit, valamint a közösségen belüli szerepét (Ehala, 2015).

Ehala (2015) megközelítése szerint a nyelvi vitalitás mutatói közé tartozik az érzelmi kötődés és az adott nyelv közösségi szerepe is, amelyek szimbolikus reprezentációban jelennek meg a nyelvi tájképben. Ez a kvalitatív szemlélet lehetővé teszi annak megértését, hogyan alakul ki egy nyelv presztízse, milyen társadalmi csoportok tartják fenn azt, és hogyan hat a nyelvhasználat az identitásképzés folyamatára. Zentán végzett kutatásaim azt mutatják, hogy a különböző nyelvek eltérő módon reprezentálódnak a hivatalos és nem hivatalos

szférákban, ami fontos nyomokat szolgáltat a közösségi dinamika és a nyelvi egyenlőtlenségek megértéséhez.

A kvalitatív elemzés módszertana ezen túlmenően interjúkat és résztvevő megfigyeléseket is alkalmazhat, hogy mélyebb betekintést nyújtson a nyelvi tájképek mögötti társadalmi, kulturális és politikai motivációkba. Az ilyen típusú kutatás hozzájárulhat ahhoz, hogy a nyelvi tájképekben rejlő rejtett üzeneteket és hatalmi struktúrákat is feltárjuk (Irvine és Gal 2000, Shohamy és Gorter 2009).

3. Kutatási előzmények

Jelen kutatás nagymértékben alapul veszi kutatási előzményként Zentai (2023) kvantitatív vizsgálatát, amely azt mutatta ki, hogy Zentán a kétnyelvű feliratok dominálnak, ugyanakkor jelentős eltérések tapasztalhatók a hivatalos és nem hivatalos színterek nyelvi megjelenésében. A hivatalos szférában, amely magában foglalja az önkormányzati, politikai és kereskedelmi célú feliratokat, a szerb nyelv túlsúlya figyelhető meg. Ez a dominancia az állami nyelv státuszából fakadó intézményi támogatottságra vezethető vissza, amely a közterületeken is tisztán érvényesül (Zentai, 2023).

Ezzel szemben a nem hivatalos szférában, például a civil szervezetek vagy az egyházi közösségek által létrehozott vizuális elemek esetében, a magyar nyelv dominanciája válik hangsúlyossá. Ez a jelenség a helyi magyar közösség etnolingvisztikai vitalitására utal, amely a nyelvhasználat terén igyekszik megőrizni kulturális identitását és nyelvi örökségét (vö. Ehala, 2015). Az átmeneti területeken, például a magánemberek által készített feliratok esetében, kiegyenlített nyelvi megjelenés tapasztalható. Itt a két nyelv egyensúlyban van, ami arra enged következtetni, hogy ezek a területek nem kötődnek egyértelműen sem a hivatalos, sem a nem hivatalos szférákhoz, és ezáltal a nyelvhasználat rugalmasabb és kevésbé formalizált (Zentai, 2023).

Az említett eredmények rávilágítottak arra, hogy a nyelvi tájkép nem csupán a demográfiai viszonyokat tükrözi, hanem a különböző nyelvek közötti státuszkülönbségeket is leképezi. A hivatalos szférában (pl. önkormányzati közterületi táblák) tapasztalható szerb dominancia az állam nyelvpolitikáját, míg a nem hivatalos szférában megfigyelhető magyar nyelv túlsúlya a közösségi identitás megőrzésére irányuló törekvéseket jelzi. Az átmeneti zónák kiegyenlítetttsége pedig azt mutatja, hogy a város nyelvi tájképének nyelvi eloszlása nem feltétlenül elsősorban az országos tendenciákhoz, hanem sokkal inkább a helyi társadalmi és kulturális viszonyokhoz igazodik (Zentai, 2023).

Ezek az eredmények megerősítik Irvine és Gal (2000) elméletét, miszerint a nyelvi tájkép a hatalmi viszonyokat is tükrözi, és aktívan szerepet játszik azok megszilárdításában. A nyelvi elemek térbeli eloszlása és reprezentációja nem véletlenszerű, hanem a társadalmi hierarchiák, hatalmi struktúrák és nyelvpolitikai stratégiák lenyomata. Így a nyelvi tájkép nemcsak leírja, hanem egyúttal formálja is a nyelvek közötti viszonyokat, valamint hozzájárul a közösségek önképének és identitásának alakításához (Irvine és Gal, 2000).

4. Kutatási kérdés és hipotézis

Kutatásom központi kérdése a zentai lakosság szubjektív érzékelésére és az iskolai terek vizuális nyelvhasználatára irányul. A kérdés hátterében Zenta különleges helyzete áll, amelyet az országos és helyi etnikai többségek közötti ellentét határoz meg. Szerbiában a szerb nemzetiség országos szinten domináns, azonban Zenta városában a magyar közösség alkot helyi többséget. Ez a sajátos helyzet valamilyen szinten Vajdaság egészére is jellemző, hiszen a régió etnikai és nyelvi sokszínűsége egyedülálló, és mind az együttélés, mind a nyelvi dominancia kérdését különösen élesen veti fel. Ezt a sokszínűséget több kutatás is kiemelte, például Badis (2015) és G. Bogár (2021), akik hangsúlyozták a nyelvi tájkép szerepét a többnemzetiségű közösségek identitásának és interakcióinak feltárásában.

Jelen dolgozat kutatási kérdése tehát az, hogy hogyan tükröződik Zenta etnikai és nyelvi helyzete, ill. a korábban Zentai (2023) által kvantitatívan számba vett nyelvi tájkép egyrészt a helyi lakosság szubjektív érzékelésében, másrészt az iskolai terek vizuális nyelvhasználatában. Ezzel összefüggésben különös figyelmet fordítok a szubjektív tér fogalmára, amely Poreisz (2013) definíciója alapján nemcsak a fizikai környezetet jelenti, hanem a közösségek és egyének számára kialakuló érzelmi és szimbolikus térképzeteket is. Zenta esetében érdekes megvizsgálni, hogyan befolyásolják a helyi nyelvi és etnikai viszonyok az ott élők térérzékelését és vizuális nyelvi prioritásait, különös tekintettel az iskolai terekre.

A kutatásom során abból a hipotézisből indultam ki, hogy a zentai lakosság többsége pozitívan viszonyul a kétnyelvűséghez, és azt a helyi kulturális és társadalmi együttélés magától értetődő, szerves részeként érzékeli. Bár a kétnyelvűség, ill. elsősorban a magyar nyelv bizonyos szintű alulreprezentáltsága egyes közösségi terekben előfordulhat, feltételezésem szerint ezt a lakosság kevésbé érzékeli súlyos problémaként. E hipotézist informális beszélgetések is alátámasztják, amelyeket zentai lakosokkal folytattam a kutatás megkezdése előtt. Ezek a beszélgetések arra utaltak, hogy a helyiek többnyire természetesnek

és elfogadottnak tekintik a kétnyelvűség jelenlétét a mindennapi életükben, és kevésbé érzik problémásnak a vizuális nyelvhasználatban esetlegesen jelentkező hiányosságokat.

Ez a hipotézis segítette a kutatás irányának meghatározását, és arra ösztönzött, hogy részletesen elemezzem az iskolai terekben, illetve az iskolák digitális tereiben megjelenő vizuális nyelvi elemeket. Az elemzés célja az volt, hogy feltárjam, milyen mértékben képes a vizuális nyelvhasználat tükrözni a zentai közösség etnikai és nyelvi sokszínűségét, illetve, hogy ez hogyan kapcsolódik a helyi lakosok szubjektív nyelvhasználati tapasztalataihoz és elvárásaihoz.

5. Interjús szegmens

Kutatásom során Zentai (2023) már meglévő kvantitatív eredményeit egy kvalitatív vizsgálattal egészítettem ki, ezzel fokozva az értelmezés mélységét és árnyaltságát. A trianguláció módszerét alkalmazva (vö. Denzin, 2007) nemcsak a számszerű adatok által nyújtott képet vizsgáltam, hanem azt is, hogy a zentai lakosok miként érzékelik és értelmezik a városuk nyelvi tájképét. A kvalitatív vizsgálat fő eszköze 20 félig strukturált interjú volt, amelyeket helyi lakosokkal készítettem. Az interjúk 5 és 30 perc közötti hosszúságúak voltak, és az adatközlők a zentai lakosság széles köréből kerültek ki annak érdekében, hogy a válaszok reprezentatívak legyenek a közösség különböző nézőpontjaira.

5.1. Az interjús szegmens módszertana

5.1.1. Az adatközlők

Az interjúalanyok háttérváltozóinak megoszlása általánosságban jól tükrözi Zenta városának globális jellemzőit, különös tekintettel a nyelvi, etnikai, nemi és iskolai végzettség szerinti sokféleségre. A minta összességében kiegyensúlyozottnak mondható, hiszen különböző életkorú, nemű és foglalkozású személyek képviseltetik magukat, akik többnyire magyar anyanyelvűek, és többségük egyetemi végzettséggel rendelkezik.

Sorszám	Kor	Nem	Iskolai végzettség	Foglalkozás(ok)	Nemzetiség
1.	30	nő	egyetem	színész	magyar
2.	30	férfi	egyetem	rendszergazda	magyar
3.	30	férfi	egyetem	üzletvezető, bartender	magyar
4.	60	nő	középiskola	kórházi ügyvivő	szerb
5.	22	nő	középiskola	egyetemi hallgató	magyar
6.	65	nő	egyetem	nemzetközi jogász	magyar
7.	34	nő	egyetem	mentős	magyar
8.	72	nő	általános iskola	nyugdíjas	magyar
9.	50	férfi	általános iskola	kőműves	magyar
10.	64	nő	egyetem	nyugdíjas	magyar
11.	66	férfi	egyetem	orvos	magyar
12.	32	férfi	egyetem	önkormányzati képviselő	magyar
13.	62	nő	egyetem	újságíró-szerkesztő, előadóművész	magyar
14.	93	nő	egyetem	nyugdíjas	magyar
15.	51	nő	egyetem	házvezető, ápoló	szerb-magyar
16.	45	nő	egyetem	közgazdász-technikus	magyar
17.	18	nő	általános iskola	diák	magyar
18.	33	nő	egyetem	tanár	magyar
19.	34	férfi	egyetem	Közgazdász	magyar
20.	36	férfi	egyetem	tanár	magyar

1. táblázat. Az adatközlők

Az adatközlők között ugyanakkor kisebb arányban szerepelnek alacsonyabb iskolai végzettségű, valamint egynyelvű, szerb anyanyelvű személyek. Ennek megfelelően a minta reprezentativitásának javítása érdekében érdemes a továbbiakban néhány adatközlőt bevonni ezekből a csoportokból. Ezáltal pontosabb képet kaphatnánk a helyi nyelvi és kulturális helyzetről, különös tekintettel a kisebbségi nyelvi és etnikai csoportok megítélésére.

A kutatás erősségei között kiemelendő a résztvevők széleskörű spektruma a foglalkozási és életkori sokszínűség tekintetében. A táblázat szerint számos különböző élethelyzetű és hivatású ember véleménye került rögzítésre, ami árnyaltabbá és gazdagabbá teszi a kutatás eredményeit. Az interjúalanyok között találunk közéleti szereplőket, mint például önkormányzati képviselőt és újságírót, valamint olyan személyeket is, akik hétköznapiabb szakmákat űznek, mint kőműveseket vagy ápolókat. Ez a diverzitás lehetővé teszi, hogy a kutatás számos különböző nézőpontot figyelembe vegyen, így hozzájárulva a város nyelvi tájképével kapcsolatos attitűdök sokrétű elemzéséhez.

5.1.2. Az adatgyűjtés

Az interjúk a következő hat alapvető kérdés köré szerveződtek, amelyek célja az volt, hogy feltárják az adatközlők véleményét és érzéseit a város nyelvi tájképéről:

1. *Mely nyelvek jelennek meg a város közterületi feliratain? Milyen arányban?*
2. *Milyen a feliratok típusa szerinti megoszlás?*
3. *Elégedett-e ezzel?*

4. *Fontos-e neki ez a kérdés?*
5. *Vannak-e különbségek a város egyes részei között?*
6. *Hogyan változott a helyzet az elmúlt 20 évben, és hogyan alakulhat a következő 20 évben?*

Az interjúk mindegyike személyes jelenléttel zajlott, általában az adatközlők lakóhelyén, vagy néhány alkalommal egy kávézóban. Ezáltal már adott volt az interjú személyes hangvétele, de igyekeztem kellemes hangulatot teremteni, mivel fontos volt számomra, hogy mindenképp őszinte és valódi véleményt kapjak, amelyet szívesen fogalmaznak meg - annak ellenére, hogy a beszélgetésekről hangfelvétel készült. A kutatás kvalitatív, szubjektív jellegéből adódóan ez kulcsfontosságú.

5.1.3. Az adatelemzés

Az adatelemzés során az interjúkból származó információkat több lépésben dolgoztam fel, a Schreier (2013) által javasolt deduktív, koncepció-vezérelt tartalomelemzési módszert alkalmazva. Legelső lépésem az interjúkról készített felvételek átírása volt, ami a szó szerinti tartalom rögzítését jelentette, biztosítva az elemzés során az eredeti adatokhoz való pontos hozzáférést. Ezt követően az átiratokat többszöri elolvasás és újraolvasás követte, amely lehetővé tette, hogy részletesen megismerjem az interjúk tartalmát és a bennük rejlő kulcsfontosságú információkat.

A MAXQDA szoftvert használtam az elemzéshez, amely megkönnyítette az adatok rendszerezését és feldolgozását. Schreier (2013) iránymutatása alapján felállítottam egy deduktív, koncepció-vezérelt kódkeret-rendszert, amely az interjúk során használt hat kérdéshez igazodott. Ezáltal az adatok elemzése előre meghatározott kategóriák mentén valósult meg, ami strukturált megközelítést biztosított.

A hat kérdésnek megfelelően hat külön kódot definiáltam, amelyek az interjúk során érintett főbb témákat ölelték fel. Ezek közé tartozott például a város közterületi felirataiban megjelenő nyelvek típusa és aránya, a feliratok megoszlása a különböző szférákban, valamint az interjúalanyok ezekkel kapcsolatos elégedettsége, múltbéli tapasztalatai és jövőbeli várakozásai (lásd a kérdések listáját az 5.1.1. fejezetben).

Az egyes kódokhoz az átírt interjúkból szövegszegmenseket rendeltem, amelyeket releváns idézetekként azonosítottam. Ezek a szegmensek segítettek abban, hogy az egyes témákhoz kapcsolódó narratívák és vélemények jól körvonalazódjanak. Az elemzési folyamat során a szövegszegmensekből tipikus idézeteket választottam ki, amelyek a leginkább

reprezentálták az adatközlők nézőpontját az adott kérdéssel kapcsolatban. Ezek az idézetek további értelmezésre kerültek, feltárandó a mögöttes jelentéseket és mintázatokat.

Ez a megközelítés lehetővé tette, hogy a kvalitatív adatok alapján átfogó képet kapjak a zentai lakosok nyelvi tájképről alkotott elképzeléseiről, és ezeket a megállapításokat összevethessem a kvantitatív elemzés eredményeivel.

5.2. Az interjú szegmens eredményei

A következőkben megkísérlem kódonként egy-egy tipikus interjú-kivágat segítségével röviden bemutatni, milyen gondolatokat fogalmaztak meg az interjúalanyok a beszélgetések során, s ezekből milyen következtetések vonhatók le a nyelvi tájképről alkotott elképzeléseikre, ill. az azzal kapcsolatos attitűdjeikre nézve. A dőlttel szedett interjú-kivágatok végén zárójelben szerepel az adatközlő száma.

5.2.1. Mely nyelvek jelennek meg a város közterületi feliratain? Milyen arányban?

Ez a kérdés a zentai közterületeken megjelenő nyelvek sokféleségét és azok észlelt arányait célozta feltérképezni, kapcsolatot teremtve a Zentai (2023)-féle kvantitatív elemzés során gyűjtött adatokkal.

„Hát az arányt, azt nem tudom, de azt hiszem, az fele-fele, illetve az a helyzet, hogy a zentai lakosoknak a száma zömmel magyar. Tehát itt egyáltalán nem kérdés az, hogy ne legyen fölírva magyarul is. Törvény szerint engedélyezve van, úgyhogy ki is írják.” (14)

Ahogy az a fenti interjú-kivágatból kitűnik, a válaszadó úgy véli, hogy a kétnyelvűség alapvetően biztosított Zentán, hiszen a magyar nyelvű feliratok megléte törvényileg szabályozott és elfogadott. Ez a gondolat újra meg újra, szinte minden interjúban felbukkant. Emellett fontos megemlíteni azt, hogy szerinte a magyar nyelv használata természetes része a nyelvi tájképnek, hivatkozva a város nemzetiségi arányaira, ami szintén számos interjúban előkerült. Nagyjából egyenlő megoszlást említ, bár megjegyzi, hogy nem tudja pontosan az arányokat. Ez a szubjektív nézőpont alátámasztja a kétnyelvűség jelentőségét a helyi közösség számára, mindez pedig igazolni látszik azt a hipotézist, hogy a lakosság a kétnyelvűséget észleli a zentai nyelvi tájképben.

5.2.2. Milyen a feliratok típusa szerinti megoszlás?

Az interjúk során az adatközlők különbséget tettek a hivatalos, kereskedelmi, magán- és civil szférában megjelenő feliratok között, ami segített megérteni, hogy az egyes típusok

milyen szerepet játszanak a város nyelvi tájképének alakításában. Ez látszik az alábbi interjú-kivágból is.

„A közlekedési táblák, amik a főutak mentén vannak, azok mind szerbek, a városi táblák magyarok és szerbek vegyesen, azt hiszem, hogy mind a kettő nyelven, de többségében szerb. Ha hivatalos valami, akkor általában a cirillt. De az átlag lakosság, amennyire látom, a latin feliratokat használja. Otthon nagyon kevesen irkálnak cirillül, mert sokkal nehezebb.” (16)

A fenti válasz alapján a hivatalos és nem hivatalos feliratok között éles különbség húzódik. Ahogy arról az adatközlő beszámol, a hivatalos táblák általában szerb nyelvűek és gyakran cirill betűs írással jelennek meg, míg az informális feliratokban a latin betűs változat a domináns még a szerb nyelvű feliratokon belül is. Fontos kiemelni még az önkormányzat hatáskörébe tartozó feliratok kategóriáját, ahol szinte kivétel nélkül minden válaszadó megemlítette, hogy nagyon előtérbe kerül a kétnyelvűség. Az egyik adatközlő, aki önkormányzati képviselő Zentán, külön hangsúlyozta is, hogy helyi rendelet szabályozza az önkormányzati kezelésben lévő feliratok kétnyelvűségét, amire ennél fogva különösen is ügyelnek. Ami már a városon kívüli, például közúti feliratokat illeti, ott már nem mindig figyelnek annyira a kétnyelvűségre.

5.2.3. Elégedett-e ezzel?

Ez a kérdés az adatközlők szubjektív elégedettségét vizsgálta, és arra irányult, hogy az esetleges nyelvi egyenlőtlenségek problémaként jelentkeznek-e számukra.

„Hát énszerintem itt Zentán elég normálisan vannak a dolgok, tehát azért, aki egy kicsit is tud szerbül, az megérteti magát, mindenképpen, de szerintem 90%-ban megvannak a feliratok két nyelven.” (16)

Ahogy a fenti interjú-kivágból is látszik, a válaszadó elégedettnek tűnik a helyzettel, mivel a feliratok túlnyomó többségét kétnyelvűnek észleli. Úgy érzi, hogy a kétnyelvűség lehetővé teszi a megértést mindkét nyelvi közösség számára. Mivel ezek a gondolatok szintén általánosan jellemzőek voltak az adatközlők összessége által elmondottakra, így mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ez a fajta általános elégedettség a kétnyelvűségnek a lakosok számára kielégítő helyi megvalósulását jelzi. Úgy tűnik, a magyar nyelv Zentai (2023) által számszerűen dokumentált objektív alulreprezentáltsága nem jelent komoly problémát a lakosság szubjektív észlelésében.

Mindezt a válaszadók sokszor ellentétbe állították a más vajdasági településeken – főleg nagyobb városokban, például Szabadkán vagy Újvidéken – tapasztalható helyzettel,

amelyet sokkal problémásabbnak érzékeltek, kiemelve a szerb nyelv ottani túlsúlyát a nyelvi tájképben. Néhány tudatosabb adatközlő még azt is hozzátette, hogy az imént említett nagyobb városokban jártában-keltében még jobban is figyel arra, hogy mi van kiírva magyarul és mi nincs, míg Zentán ennek nem szentel akkora figyelmet a hétköznapiakban, hisz itt evidenciában tartja, hogy biztosan minden megjelenik magyarul (is).

„Itt mondjuk Zentán nem annyira érezhető, kicsi a város. De mondjuk Szabadka, Újvidék, nagyobb helyeken, vagy esetleg olyan kisebb városokban még, vagy majdnem városokban, nagyobb falvakban, ahol a lakosság nagy része szerb, ott szinte teljesen szerbül van minden. Zenta jó. Itt elfogadó mindkettő közösség egymással, itt nincsenek problémák. Így itt én például nem is annyira figyelem, mi van kiírva magyarul, és mi nincs. Ez úgy magától értetődik.” (2)

5.2.4. Fontos-e neki ez a kérdés?

Ez a kérdés arra irányult, hogy a lakosok milyen jelentőséget tulajdonítanak a nyelvi tájképnek, és hogy az ezzel kapcsolatos kérdéseket mennyire érzik közösségi vagy személyes szinten relevánsnak.

„Én úgy gondolom, hogy ez fontos. Itt Vajdaságban kétnyelvűség, sőt, többnyelvűség jellemző, de legjobb azt szem előtt tartani, hogy nem csak egy népcsoport él itt, hanem több, és őket is ugye előnybe juttassuk ilyen téren. Nagyon sokan ugye ide születtek, magyar ajkúak, és nem tudnak szerbül.” (15)

Amint láthatjuk, a fenti válaszadó szerint egy olyan két- vagy többnyelvű régióban, mint a Vajdaság, ill. azon belül Zenta, egyértelmű, hogy a lakosokat érdekelnie kell a nyelvi tájkép kérdésének. Itt is elmondható, hogy ez egy viszonylag tipikus megszólalás, amihez hasonló számos interjúban elhangzott, ill. fontos észrevétel emellett az is, hogy ez a beállítottság egyértelműen illeszkedik a Vajdaság nyelvi és kulturális sokszínűsége kapcsán már korábban idézett szakirodalmi állásponthoz is (vö. Badis, 2015, ill. G. Bogár, 2021). Mindez azt mutatja, hogy a kétnyelvűség nemcsak egyéni, hanem közösségi szinten is jelentőséggel bír, és a válaszadók tisztában vannak azzal, hogy egy kétnyelvű közegben az egynyelvű nyelvi tájkép egyértelműen nyelvi diszkriminációnak számít(ana).

5.2.5. Vannak-e különbségek a város egyes részei között?

Az adatközlők megosztották véleményüket arról is, hogy a nyelvi tájkép eltéréseket mutat-e a város különböző területein, például a belvárosban és a peremkerületekben. Ez a

kérdés segített feltárni a helyi nyelvi tájkép térbeli aspektusait, ill. azok szubjektív észlelését a válaszadók részéről.

„A magánfeliratoknál szerintem igen. Itt errefelé, a városközpontban, ahol szerbek is élnek, itt általában mindig kettősek a feliratok. De ahogy már mondtam, ott a Tornyosi úton, ahol voltunk is, a vasúton túl, ott túlnyomórészt magyarok laknak. Ott magyarok a magánkiíratok, mert az a közeg.” (10)

A fenti válasz szerint a város különböző részein eltérő a feliratok nyelvi összetétele, főleg ami a magánemberek feliratainak kategóriáját illeti, s ehhez hasonló észrevételekkel számos interjúban találkozhatunk. A városközpontban általában kétnyelvű feliratok találhatók, míg a magyarok lakta területeken a magyar nyelv dominál. Ez a megállapítás rávilágít a közösségek elhelyezkedése és a nyelveik megjelenése közötti kapcsolatra, a nyelvi tájképben megjelenő különbségek ugyanis a demográfiai megoszlást és a helyi nyelvi normák érvényesülését egyaránt tükrözik (vö. Blommaert, 2013). Érdekes megjegyezni, hogy ez a fajta földrajzi megoszlás elsősorban a magánemberek feliratai kapcsán merült fel, míg a többi kategóriában (pl. a kereskedelmi szféra feliratai, vagy akár az önkormányzat által fenntartott táblák) ezt nem tartották annyira jellemzőnek az adatközlők.

5.2.6. Hogyan változott a helyzet az elmúlt 20 évben, és hogyan alakulhat a következő 20 évben?

Az interjúk ezen része a nyelvi tájkép dinamikus jellegére koncentrált, és az adatközlők vélekedéseire arról, hogy milyen változások történtek a múltban, illetve milyen jövőbeli trendek várhatók.

„Szerintem mindig attól függött, hogy a politika milyen volt, tehát itt azért voltak olyan világok... Hát akkor már mindenki szeretett mindenkit, de előtte mondjuk voltak olyan idők, amikor nem nagyon szabadott az államnyelven kívül túl sok mindent. De azért itt Zentán akkor is sok minden volt. De az utóbbi 20 évben biztos, hogy sokat dolgoztak ezen.” (16)

A fenti interjú-kivágat példáján is láthatjuk, hogy a válaszadók szerint sokszor a politikai helyzet jelentősen befolyásolta a nyelvi tájképet a múltban. A korábbi időszakokban az államnyelv dominanciája volt jellemző, míg az elmúlt 20 évben előrelépés történt a kétnyelvűség terén. Ebből levonható, hogy a nyelvi tájkép fejlődése a politikai változások és a kétnyelvűség iránti fokozott társadalmi igény együttes eredménye. Többen utaltak a délszláv háború szerepére is, mint egy olyan faktorra, amely a politika által generált feszültségek miatt

negatív hatással volt a kisebbségi nyelvek reprezentációjára, ill. néhány alkalommal előkerültek a Szerbia és Magyarország közötti időszakosan változó diplomáciai kapcsolatok is, melyek néhány adatközlő szerint szintén befolyásolhatják a nyelvi tájkép alakulását Zentán. Ezt példázza az alábbi interjú-kivágat is.

„2000 körül itt háború volt, és hát a háború az előhozza a negatívumokat az emberekből. Kicsi szikra kell csak, hogy a gyűlölet beinduljon, és azt hiszem abban az időben ezt generálták is. Tehát ami természetes volt előtte, hogy egymás mellett élünk és tiszteljük egymást, különösen ezen a vidéken, azt azért meg... megmozgatták egy kicsit, beleszóltak, tehát szerintem most nyugodtabb a helyzet, és jobb a helyzet, és különösen mióta ugye a két állam igyekszik is ennek a jó viszonynak a fenntartására.” (13)

Ami a jövőt illeti, a válaszadók egytől egyig mind a demográfiai folyamatokra, ill. egész pontosan az előregedésre, a természetes fogyásra és az elvándorlásra reflektáltak, felhívva a figyelmet arra, hogy bár ezek a problémák a magyar és a szerb lakosságot egyaránt érzékenyen érintik, az újonnan betelepülő lakosság nagy része a szerb nyelv jelenlétét erősíti, így a legtöbben talán egyfajta lassú, fokozatos elmozdulást vizionálnak a szerb túlsúly felé a jövőre nézve, ahogy ezt az alábbi idézet is mutatja.

„Hát ez attól függ, hogy mennyi, milyen lakosság marad itt. Tehát az üres házakat ki fogja benépesíteni? Be fogja egyáltalán népesíteni valaki? Merthogy nagyon fogyóban van itt a mindenféle nép, nemzet, tehát nagyon... előregedés van, elmentek a fiatalok sajnos külföldre. Szerintem egyformán. De azért a betelepülők többnyire szerb ajkúak.” (16)

5.3. Az interjúk jelentősége

Az interjúk során gyűjtött adatok nemcsak a kvantitatív eredmények árnyalását tették lehetővé, hanem hozzájárultak ahhoz is, hogy mélyebben megértsük a zentai lakosok nyelvi tájképéhez való viszonyát. Az eredmények rávilágítottak arra, hogy a kétnyelvűség észlelése szoros kapcsolatban áll a helyi közösség identitásával és kulturális örökségével, etnolingvisztikai vitalitásával (vö. Ehala, 2015). A résztvevők többsége számára a nyelvi tájkép kétnyelvűsége természetes része a mindennapi életnek, és bár a magyar nyelv alulreprezentáltságát nem érzékelik súlyos problémaként, a jövőbeli változások iránti aggodalom szinte mindenki felmerült.

6. Iskolai szegmens

Annak érdekében, hogy minél több szintén vizsgálhassam Zenta nyelvi tájképét, a kutatást kiterjesztettem a város iskoláira is. Ehhez kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt alkalmaztam, így az iskolák feltérképezésével teljesebb, átfogóbb képet kaphatunk a zentai nyelvi tájképről, a korábban már említett kutatómódszertani trianguláció elvét ebben a szegmensben külön is megvalósítva. A kutatást a 2023–2024-es téli időszakban végeztem, négy zentai iskola bevonásával.

6.1. Az iskolai szegmens módszertana

A kvantitatív adatgyűjtés a feliratok mennyiségi vizsgálatára összpontosított. Összesen 600 fotót készítettem, melyeken 821 felirat látható. Ezek alapján lehetőség nyílt az egyes nyelvek előfordulási arányának számszerű elemzésére, valamint a feliratok kategorizálására. A számszerű összehasonlítások révén rálátást nyertem az iskolák nyelvi tájképére, valamint arra, hogy a különböző nyelvek milyen szerepet töltenek be a vizsgált iskolák mindennapi életében.

A kvalitatív adatgyűjtéshez a Szabó Tamás Péter (2017) által kidolgozott idegenvezető technikát alkalmaztam, amely lehetőséget adott az oktatási intézmények szubjektív bemutatására. Ennek lényege, hogy a kutatást végző egyének vendégként érkeznek az adott iskolába, ahol egy ott dolgozó tanár, aki az iskolát egy belső nézőpontból látja és jól ismeri, körbevezeti őket, és bemutatja nekik az iskola épületét, ill. az abban zajló nevelési-oktatási tevékenységet, az ott megtalálható feliratokra fókuszálva. Fontos kiemelni, hogy közben a tanár nyilván végig mesél a feliratok háttéréről, az iskola életéről, ill. az ő saját viszonyulásáról azokhoz, s az ehhez fűződő személyes élményeiről. Ez a beszélgetés így egyúttal egy interjúként is felfogható (vö. Huber és Kollár, 2024).

Mind a négy iskolában egy helyi pedagógus vezetett körbe, aki saját tapasztalatai és szemszöge alapján ismertette az iskolát, valamint a feliratok jelentőségét. Míg a Zentai Gimnáziumban ez a pedagógus az iskola igazgatója volt, addig a másik három intézményben egy-egy fiatal tanár vállalta, hogy körbevezet minket. E módszer során négy interjú készült, melyek időtartama 20 és 50 perc között mozgott. Hasonlóan az előző fejezetben tárgyalt interjúk szegmenshez, itt is félig strukturált interjúk készültek, melyekről hangfelvétel, majd szövegátirat készült. Ez alapján a kvalitatív tartalomelemzést szintén az előző fejezetben leírtak szerint, a MAXQDA szoftver segítségével végeztem el, azzal a különbséggel, hogy ezúttal az első (pilot) interjút induktív, adatvezérelt kódolásnak vettem alá, s ennek eredményeként született meg a kódkeret, míg a további három interjú kódolását már a kódkeret segítségével végeztem el, deduktív, koncepció-vezérelt módon. A létrehozott kódkeret a következő kódokat foglalta magába:

1. nyelvek jelenléte
2. iskola története
3. mindennapi élet
4. tantárgyakhoz kapcsolódó feliratok
5. személyes élmények

Az adatok elemzése az előző fejezetben leírt eljárással összhangban most is azzal indult, hogy interjú-szegmenseket (idézeteket) rendeltem a kódokhoz, majd ezek közül kiválasztottam egy-egy tipikus idézetet, és értelmeztem azokat. Az interjúk ilyen módon lehetőséget biztosítottak arra, hogy mélyebb betekintést nyerjek az iskolák nyelvi tájképébe és a kétnyelvűség gyakorlati megvalósításába, az adott pedagógus egyéni „szemüvegén” keresztül.

A kutatásban négy, különböző nyelvi profilokat képviselő zentai oktatási intézményt tanulmányoztam. A Zentai Gimnázium és a Petőfi Sándor Általános Iskola magyar és szerb tannyelvű osztályokat egyaránt indít, így ezek az intézmények a kétnyelvűség intézményesült formáját képviselik. Ezzel szemben a Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és a Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola kizárólag magyar tannyelvű osztályokkal működik, ami lehetőséget ad a magyar nyelvi dominancia zárt közegben történő vizsgálatára. Az intézmények nyelvi sokszínűsége különösen fontos szempont volt a kutatás szempontjából, hiszen ezáltal lehetőség nyílt az iskolák közötti összehasonlításra és a nyelvi tájkép változatosságának elemzésére.

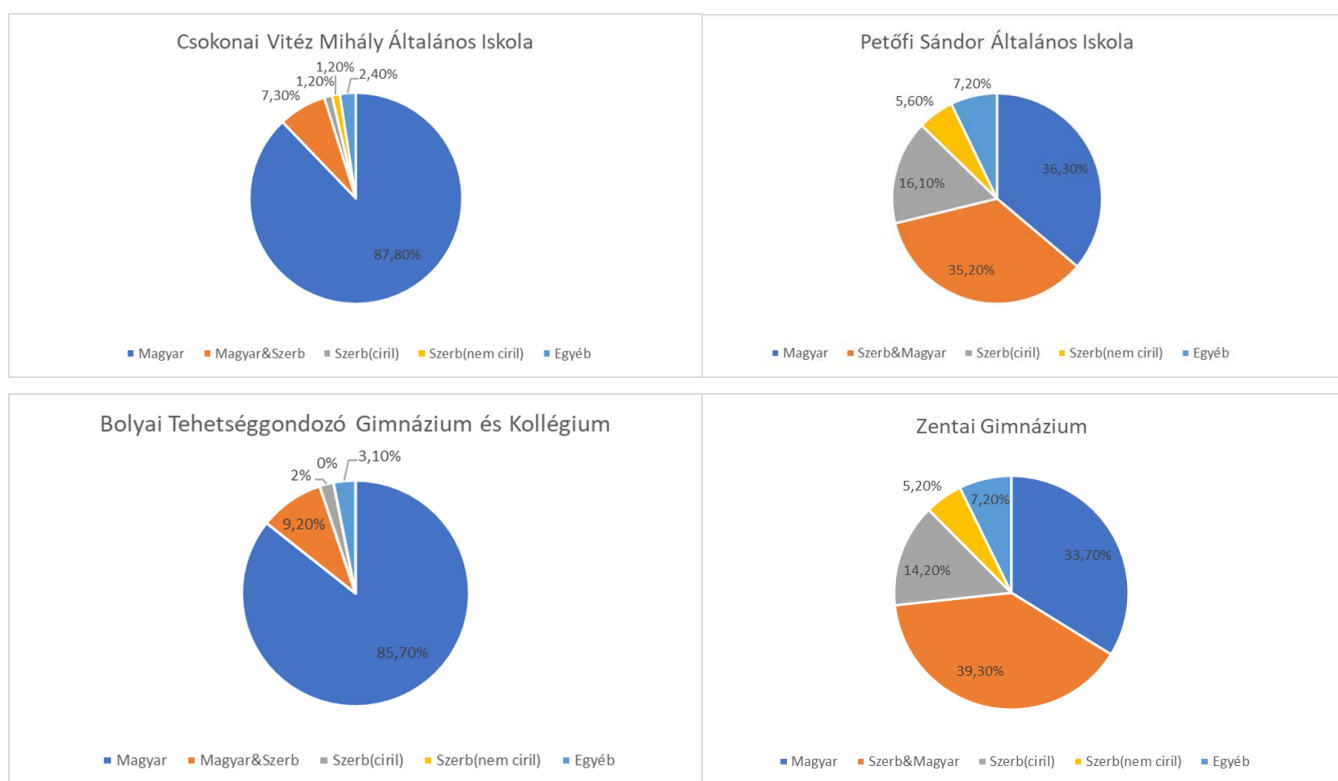
A kutatásban alkalmazott kvalitatív módszer nagy előnye, hogy az objektív, számszerű adatok mellett emberi nézőpontokat és szubjektív tapasztalatokat is figyelembe vesz. Az interjúk során megismert személyes vélemények és tapasztalatok hozzájárultak ahhoz, hogy a kutatással az iskolák nyelvi tájképét ne csupán számok és arányok mentén, hanem a helyi közösség életében betöltött szerepük alapján is elemezni tudjam, az ott dolgozó pedagógusokkal folytatott személyes beszélgetések révén.

Összességében a kutatás módszertani alapjai lehetővé tették számomra a zentai iskolák nyelvi tájképének széles körű vizsgálatát. A trianguláció, vagyis a kvantitatív és kvalitatív megközelítések kombinációja révén az eredmények komplex, emberközpontú képet nyújtanak az iskolai nyelvi tájkép sokszínűségéről Zentán.

6.2. Az iskolai szegmens eredményei

6.2.1. Kvantitatív eredmények

A kutatás négy zentai oktatási intézmény nyelvi tájképére terjedt ki, amelyek különböző nyelvhasználati mintákat és gyakorlatokat mutatnak. A Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és a Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola (lásd az 1. ábra bal oldali diagramjait) kizárólag magyar tannyelvű osztályokkal működnek, ami a magyar nyelv dominanciáját eredményezi az intézményeken belüli nyelvi tájképben. A Zentai Gimnázium és a Petőfi Sándor Általános Iskola (lásd az 1. ábra jobb oldali diagramjait) magyar és szerb tannyelvű osztályokat egyaránt indítanak, ami a kétnyelvűség jelenlétét biztosítja mind a hivatalos, mind a nem hivatalos nyelvi térben. Az iskolák közötti eltérések jól tükrözik a helyi közösség nyelvi és kulturális sokszínűségét, valamint az egyes intézmények különböző nyelvpolitikai hátterét.

1. ábra. Az iskolai feliratok nyelvi megoszlása intézményenként.

A kutatás kvantitatív szempontból jelentős adatokat tárt fel a négy zentai iskola nyelvi tájképéről, amelyek alapján a nyelvhasználati mintázatok és a feliratozás domináns trendjei megfigyelhetők. Összesen 821 felirat került dokumentálásra, amelyből a legtöbb a Zentai Gimnáziumban található (374), míg a legkevesebb a Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskolában (82). Ez a különbség részben az iskolák méretéből és funkcióiból adódik, illetve abból, hogy a Csokonai esetében kizárólag magyar nyelvű oktatás folyik, míg a Zentai Gimnázium kétnyelvű, ezért nyelvi tájképe is óhatatlanul diverzebb.

A feliratok nyelvi összetételét tekintve az iskolák közötti eltérések tisztán észlelhetőek. A Zentai Gimnázium és a Petőfi Sándor Általános Iskola kétnyelvűségét jól tükrözi, hogy ezekben az intézményekben jelentős arányban fordulnak elő kétnyelvű feliratok, míg a Bolyai Gimnáziumban és a Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskolában szinte kizárólag magyar nyelvűek találhatók. A Petőfi Sándor Általános Iskolában dokumentált 267, valamint a Zentai Gimnáziumban fényképezett 374 felirat közül például több, hivatalos funkciót betöltő táblán a magyar és szerb nyelv egyaránt szerepel, ezzel szemben a Bolyaiban és a Csokonaiiban (sorrendben 98 és 82 felirat) szinte kizárólag a magyar nyelv jelenik meg az iskolai nyelvi tájképben, ami az egynyelvű magyar közegre utal.

6.2.2. Kvalitatív eredmények

6.2.2.1. Nyelvek jelenléte

“Itt ez a kollégiumi rész most már. Itt szintén minden csak magyar nyelven lesz megtalálható. Bekukucskálok csak, hogy hátha a házirend kétnyelvű, de nem, tehát amit a gyerekeknek értelmezni kell, az magyarul van.” (Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium)

Az iskolai nyelvi tájképben tulajdonképpen mind a négy vizsgált intézményben megjelenik a magyar nyelv dominanciája, de különösen igaz ez a kizárólag magyar tannyelvű osztályokat indító Csokonaira és a Bolyaira, nem beszélve a Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium kollégiumi részéről, ahol az összes felirat magyar nyelven van - amint arról a fenti interjú-kivágat is tanúskodik. Az intézmény belső szabályzata is kizárólag magyar nyelven érhető el, ami a diákok számára biztosítja az anyanyelvi hozzáférhetőséget, ugyanakkor csökkenti a kétnyelvűség lehetőségét. Ez a gyakorlat azt sugallja, hogy a magyar nyelv prioritást élvez az intézményben.

6.2.2.2. Az iskola története

“Ez már az építéskor így nézett ki, de akkor csak az volt kint, hogy >>gimnázium<<, tehát nem volt kint szerbül. QR-kóddal be lehet menni, és el lehet olvasni a történetét a gimnáziumnak.” (Zentai Gimnázium)

Az iskolákban tett látogatásunk alkalmával számos alkalommal ejtettek szót a minket körbevezető pedagógus kollégák az adott intézmény történetéről egy-egy régi felirat, vagy akár az iskola történetével foglalkozó tábló kapcsán. Példának okáért, ahogy az a fenti interjú-

kivágatból is kitűnik, a Zentai Gimnázium nyelvi tájképe érdekes történelmi változásokat mutat, melyek egy része máig nyomon követhető. Rögtön a sétánk elején kiemelte például az igazgatónő, hogy az iskola építésekor a homlokzaton csak a "gimnázium" magyar felirat szerepelt, szerb nyelvű megfelelő nélkül, míg ma már mindkét nyelven olvashatjuk a megnevezést a bejárat fölött, megőrizve az eredeti betűtípust és megjelenést.

Múlt és jelen érdekes kettősségét adja az új technológiák, például a QR-kód használata, amely lehetőséget nyújt az intézmény történetének többnyelvű bemutatására. Ez egy viszonylag innovatív módja a kétnyelvűség integrálásának, még akkor is, ha a fizikai feliratokon ez nem mindig tükröződik. Fontos eredmény ez a jelen kutatás szempontjából, amely azt mutatja, hogy ma már jelentős szerepet tölthetnek be akár digitális tartalmak is az iskolai nyelvi tájképben.

6.2.2.3. Mindennapi élet

“Ez ilyen digitális hirdetőtáblaként funkcionál ... igen ... csengetési rend, tanárok, az adminisztratív munkának az ideje, és itt minden megy magyarul-szerbül egymás alatt.” (Petőfi Sándor Általános Iskola)

A fenti interjú-kivágat jól mutatja, hogyan valósul meg a mindennapi életben a kétnyelvűség a Petőfi Sándor Általános Iskolában. A digitális hirdetőtáblákon magyarul és szerbül, egymás alatt jelennek meg az információk, például a csengetési rend vagy a tanárokkal kapcsolatos adatok. Ez a megközelítés biztosítja, hogy mindkét nyelvet használó közösségek számára elérhetők legyenek az információk, ami a funkcionalitás és inkluzivitás szempontjából releváns. Hasonló kétnyelvű feliratokkal találkoztam a Zentai Gimnáziumban is, melyekre ott is felhívta a figyelmet az igazgatónő.

Ellentétbe állítható ezzel a Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és a Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola, melyekben látogatásunkkor külön ki is emelte az ott tanító tanár, hogy bármiféle felirat, amelyet a gyerekeknek értelmezniük kell, az magyarul jelenik meg. (Erről tanúskodik a 6.2.2.1. fejezetben olvasható interjú-kivágat is, melyben szintén egy mindennapi élettel kapcsolatos feliratot kommentál a tanárnő.)

6.2.2.4. Tantárgyakhoz kapcsolódó feliratok

“Ezek pedig német nyelvű diákmunkák.” (Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium és Kollégium)

A fenti idézet a Bolyai Gimnáziumban található német nyelvű diákmunkákról szól, de nyilván rengeteg alkalommal mutattak rá a tanárok olyan feliratokra, plakátokra, kifüggesztett munkákra, amelyeket az iskola diákjai készítettek, s amelyek sokszor egy-egy tantárgy tanulásához kapcsolódó projektek termékei. Ahogy arra Szabó (2017) is rávilágít, a diákmunkák publikus jelenléte által az iskolai nyelvi tájkép kommunikációs csatornává válik: így többek között a szülők is látják, hogy milyen, a gyermekek tanulmányaihoz kapcsolódó munkák születnek az iskolákban. Továbbá különösen (bár nem kizárólag) a nyelvi tantermekben, ill. azok környékén a folyosókon voltak megtalálhatók olyan különféle kifüggesztett szövegek, poszterek, tematikus térképek (sokszor például egy-egy tankönyvkiadó jóvoltából), amelyek implicit módon segítik a diákok (nyelv)tanulását, hiszen ezeket az esetek többségében nem tudatosan, hanem “ösztönösen” kezdik el olvasni, s ha más nem, már csak ennek a kitettségnek köszönhetően is hozzájárulhatnak valamilyen mértékben implicit módon az informális tanulási folyamathoz (vö. Szabó, 2017).

6.2.2.5.Személyes élmények

“Én ahogy jövök-megyek itt minden nap, így nem annyira tűnik fel, hogy mi milyen nyelven van.” (Petőfi Sándor Általános Iskola)

A személyes élmények szubjektív dimenziója arra világít rá, hogy az interjúalanyok számára a nyelvek jelenléte észrevétlen maradhat a hétköznapi rutin során. Például, ahogy az a fenti interjú-kivágatban olvasható, a Petőfi Sándor Általános Iskola pedagógusa úgy fogalmazott, hogy a mindennapos jelenléte miatt nem tűnik fel neki, milyen nyelvű feliratok találhatók az iskolában. Ez rávilágít arra, hogy a nyelvi tájkép sokszor kevésbé tudatosan befolyásolja az egyéni percepciókat, s csak akkor tűnik igazán fel, amikor valaki a külvilágból érkezik látogatóként az intézménybe (vö. Chimirala, 2022). Némiképp összecseng ez az 5.2.3. fejezetben leírt jelenséggel annak kapcsán, hogy Zentán az emberek nem szentelnek akkora figyelmet a hétköznapiakban a kétnyelvű feliratok meglétének, mint mondjuk egy nagyobb, vagy kevésbé magyarul beszélő településen, ahol mintegy automatikusan jobban ki lesz hegyezve a figyelmük arra, hogy mi az, ami megtalálható magyarul, és mi az, ami nem.

6.3. Az iskolai szegmens jelentősége

Az iskolai szegmens jelentősége a kutatásban több szempontból is kiemelkedő, mivel az oktatási intézmények nyelvi tájképe egyszerre tükrözi a helyi közösség nyelvhasználati szokásait, valamint az intézmények hivatalos nyelvpolitikai irányelveit. Az iskolák nyelvi környezete gyakran a társadalmi és kulturális identitás megerősítésének fontos helyszíne,

különösen két- vagy többnyelvű közösségekben, ahol az oktatás nemcsak a tudás átadására, hanem az identitás megőrzésére is szolgál (vö. Ehala, 2015).

Az interjúk során feltárt nyelvi mintázatok és a feliratok elemzése rávilágítanak arra, hogy a zentai iskolák nyelvi tájképe mennyire támogatja a magyar nyelv használatát, valamint hogyan viszonyul a szerb nyelv jelenlétéhez. A kutatás szempontjából kiemelkedő, hogy egyértelműen a magyar nyelv dominanciája figyelhető meg, míg a kétnyelvűség a különböző intézményekben eltérő arányban jelenik meg, ami az adott iskolában indított magyar, ill. szerb tannyelvű osztályok meglétével magyarázható. Fontos megemlíteni még az iskolák történeti háttérét, ahogy azt például a Zentai Gimnázium esetében láthattuk, amely még inkább segít megérteni az oktatásban a kétnyelvűség kialakulásának folyamatát, ill. annak nyelvi tájképi vonatkozásait.

A kutatás iskolai szegmensének eredményei arra is rámutatnak, hogy a nyelvi tájkép egyebek mellett a kultúrák, ill. a különböző nyelvi közösségek közötti kommunikáció egyik kulcsterülete is. Az interjúk rávilágítottak arra, hogy a nyelvhasználat a mindennapi gyakorlatokban és a személyes élmények szintjén is megjelenik. Ez a kutatás számára különösen releváns, hiszen így az nem pusztán egy száraz, statikus pillanatképet mutat a nyelvi tájképről, hanem mellette a többnyelvű közösségekben élők ahhoz való viszonyulását is. Így az iskolák nyelvi tájképe egyfajta mikrokörnyezatként szolgál, amelyen keresztül szélesebb társadalmi és kulturális folyamatok érthetők meg, ahogy arról Blommaert (2013) is beszámol, amikor a nyelvi tájkép diagnosztikus potenciálját részletezi.

7. Konklúzió

A kutatás eredményei összhangban állnak Zentai (2023) tanulmányával, amely alapvetően a kétnyelvűség dominanciáját mutatta ki Zenta nyelvi tájképében. Zentai (2023) kvantitatív eredményei emellett arról tanúskodnak, hogy a hivatalos és nem hivatalos szintek eltérő nyelvhasználati mintákkal jellemezhetők: míg előbbiben a szerb, addig utóbbiban a magyar jelenlét dominál. Jelen kutatás célja az volt, hogy e kvantitatív előzményt egy kvalitatív vizsgálattal egészítse ki, feltérképezve a zentai lakosság nyelvi tájképpel kapcsolatos attitűdjeit.

A kvalitatív kutatás arra mutatott rá, hogy a hivatalos szférában – például önkormányzati intézményekben, bíróságokon és más állami hivatalokban – tapasztalható szerb nyelvi dominanciát az átlagos nyelvhasználók nem érzékelik problémaként. A válaszadók szerint a kétnyelvűség jelenléte elegendő ahhoz, hogy a magyar anyanyelvű lakosság igényeit kiszolgálja, ill. sok esetben egyáltalán nem is tűnik fel nekik a magyar nyelv

alulreprezentáltsága, hiszen úgy érzik, a zentai miliőben nem csorbulnak a magyarok nyelvi jogai - ellentétben más, szerb többségű, ill. nagyobb vajdasági településekkel, ahol szerintük nagyobb problémát jelent a kétnyelvű feliratok hiánya.

A nem hivatalos színtereken – mint például az egyházakban, civil szervezetekben vagy különféle kulturális eseményeken – a magyar nyelv dominanciája figyelhető meg. Ez jól tükrözi a helyi közösség önszerveződésének jellegzetességeit, ahol a magyar nyelv használata országos kisebbségi státuszukra tekintettel létfontosságú identitásképző tényező. Ezeken a helyszíneken a magyar nyelv dominanciája nem csupán a feliratok szintjén, hanem az események lebonyolításában, valamint a kommunikációban is megmutatkozik.

Az egyéni kezdeményezésre készült magánfeliratok – például boltok, vállalkozások reklámfeliratai vagy otthoni díszítőelemek – esetében kiegyenlített arány figyelhető meg. Ezek az átmenetet képzik a hivatalos és a nem hivatalos színterek között, hiszen a szerb és a magyar nyelv hasonló mértékben jelenik meg az interjúalanyok túlnyomó többsége szerint. Ez a kettősség jól illusztrálja a közösségek közötti együttélést és a nyelvi kompromisszumok fontosságát a mindennapokban.

Az eredmények egyértelműen alátámasztják a kutatási hipotézist. Az adatközlők Zentán a kétnyelvűséget természetes állapotként élik meg, és a Vajdaság más részeivel szemben itt nem érzékelnek ebből adódó konfliktusokat. A válaszadók egybehangzóan úgy vélik, hogy a kétnyelvűség a helyi közösségek harmóniáját tükrözi, és a nyelvhasználat nem válik politikai vagy társadalmi feszültségek forrásává, még ha a múlt bizonyos időszakában erre volt is példa. Zentán a kétnyelvűség fenntartása és támogatása nagymértékben hozzájárul a közösségi kohézió erősítéséhez és az egyes közösségek identitásának megtartásában, erősítve az itteni magyar beszélőközösség etnolingvisztikai vitalitását (Ehala, 2015).

Az etnolingvisztikai vitalitás fenntartásában az iskolák kiemelten fontos szerepet játszanak, hiszen az ott érzékelhető nyelvi tájkép meghatározó hatással van a fiatal generációk nyelvhasználati szokásainak kialakulására és identitásukra. Ennek megfelelően különös figyelmet fordítottam az iskolák nyelvi tájképének vizsgálatára is, amely során a magyar nyelv erőteljes jelenlétét találtam. Ez mindenképpen pozitív eredmény, hiszen hozzájárul a magyar nyelv megtartásához, ill. generációk közötti továbbadásához a helyi közösségben.

Bibliográfia

- Badis, Róbert. 2015. A vajdasági magyarság fogatkozásának jellemzői – A 2011-es népszámlálási eredmények ismertetése. In: *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2014*. Újvidék: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság. 443-449.
- Blommaert, Jan. 2013. *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes: Chronicles of Complexity*. Bristol: Multilingual Matters.
- Brown, Kara D. 2005. Estonian schoolscapes and the marginalization of regional identity in education. *European Education*, 3: 78–89.
- Brown, Kara D. 2012. The Linguistic landscape of educational spaces: Language revitalization and schools in Southeastern Estonia. In: Gorter, Durk, Heiko F. Marten, and Luk Van Mense (szerk.) *Minority languages in the linguistic landscape*. New York: Palgrave MacMillan. 281–298.
- Chimirla, Uma Maheshwari. 2022. When teachers take notice of the schoolscape: a Q method study of teacher perception of schoolscape of Indigenous Tribal Minority (ITM) schools of Chhattisgarh, India. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 45(10): 4051–4071.
- Denzin, Norman K. Triangulation. In: Ritzer, George (szerk.) *The Blackwell encyclopedia of sociology*. Oxford: Blackwell.
- Ehala, Martin. 2015. Refining the notion of ethnolinguistic vitality. *International Journal of Multilingualism*, 7(4), 363–378.
- Fabiszak, Malgorzata, Isabelle Buchstaller, Anna Weronika Brzezińska, Seraphim Alvanides, Frauke Griesse, and Carolin Schneider. 2021. Ideology in the linguistic landscape: Towards a quantitative approach. *Discourse & Society*, 32(4): 405-425.
- G. Bogár, Edit. 2021. Egy, kettő, sok – vajdasági nyelvi tájképek: Az egy-, két- és többnyelvűség látható jeleinek nyomában. In: Füzfa Balázs, Süth Gabriella, Sárközi Balázs (szerk.) *Sejtjeimbe vackolódó föld*. Szombathely: Savaria University Press. 457-465.
- Gorter, Durk. 2006. Introduction: The study of the linguistic landscape as a new approach to multilingualism. In: Durk Gorter (szerk.) *Linguistic landscape: A new approach to multilingualism*. Clevedon – Buffalo – Toronto: Multilingual Matters. 1–6.
- Gorter, Durk és Cenoz, Jasone. 2017. Linguistic landscape and multilingualism. *Language awareness and multilingualism*, 3: 233-245.
- Huber, Máté és Zentainé Kollár Andrea. 2024. Iskolai nyelvi tájkép egy budapesti olasz–

- magyar két tanítási nyelvű gimnáziumban. In: Bauko, János és Presinszky Károly (szerk.) *Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés kétnyelvű környezetben*. Nyitra és Törökbálint: Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem. 163-176.
- Irvine, Judith Temkin és Susan Gal. 2000. Language ideology and linguistic differentiation. In: Paul V. Kroskrity (szerk.) *Regimes of language: Ideologies, politics, and identities*. Santa Fe: School of American Research Press, 35-84.
- Laihonen, Petteri. 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 14(3): 27-49.
- Landry, Rodrigue és Bourhis, Richard Y. 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. *Journal of Language and Social Psychology*, 16(1): 23-49.
- Leeman, Jennifer and Gabriella Modan. 2009. Commodified language in Chinatown: A contextualized approach to linguistic landscape *Journal of Sociolinguistics*, 13(3): 332-362.
- Malinowski, David. 2018. Linguistic landscape. In: Phakiti, Aek, Peter De Costa, Luke Plonsky, and Sue Starfield (szerk.) *The Palgrave handbook of applied linguistics research methodology*. London: Palgrave. 869-885.
- O'Neill, Wendy. 2023. Covid-19: Methodological considerations, design and experience in linguistic landscape studies. *Modern Languages Open*, 2023(1):1-13.
- Poreisz, Veronika. 2013. Az objektív és szubjektív térérzékelés vizsgálatának lehetséges módszerei. In: Karlovitz János Tibor (szerk.), *Ekonomické štúdie-teória a praxis*. Komárno: International Research Institute. 369-376.
- Schreier, Margrit. 2013. Qualitative Content Analysis. In: Flick, Uwe, ed. *The Sage Handbook of Qualitative Data Analysis*. Los Angeles et al.: Sage, 170-183.
- Scollon, Ron és Suzie Wong Scollon. 2003. *Discourses in Place. Language in the Material World*. London: Routledge.
- Shohamy, Elana és Durk Gorter. 2009. *Linguistic landscape: Expanding the scenery*. New York and London: Routledge.
- Szabó, Tamás Péter. 2017. Keresztény iskolai nyelvi tájkép. *Regio*, 25(3): 82-112.
- Zentai, Péter. 2023. A látható nyelv Zentán: Szociolingvisztikai és nyelvpolitikai megfigyelések egy vajdasági kisváros nyelvi tájképéről. *Hungarológiai Közlemények*, 24(4):61-80.